

Дмитрів Володимир Ігорович

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
ЗУНУ, м. Тернопіль

ВПЛИВ ПОВНОМАШТАБНОЇ ВІЙНИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна росії проти України призвела до глибокої кризи, що матиме далекосяжні наслідки для фінансового сектору як України та світу. Однак, фінансова система успішно протистоїть викликам війни: банки працюють безперебійно, зберігають ліквідність та продовжують кредитувати, митні та податкові інституції працюють та наповнюють бюджет. Це стало можливим завдяки злагодженим зусиллям всіх фінансових інституцій, своєчасній реакції Національного банку та рокам спільної роботи з Державною податковою службою України і Державною митною службою України. У результаті національна економіка підійшла до кризи зі значним запасом капіталу та ліквідності.

Унаслідок війни ВВП впаде більш як на третину, а інфляція в рази перевищуватиме цільовий рівень. Неконтрольованої девальвації вдалося уникнути завдяки тимчасовій фіксації обмінного курсу. Водночас НБУ вимушений був запровадити жорсткі обмеження на валютні операції та транскордонні потоки капіталу. Для збалансування валютного ринку НБУ проводить значні інтервенції з продажу іноземної валюти. Рекордно великий дефіцит бюджету частково покривається шляхом прямого викупу Національним банком ОВДП у Міністерства фінансів. Такий підхід є тимчасовим, і поступово обсяги монетизації Національним банком дефіциту бюджету мають бути мінімізовані та заміщені ринковими залученнями.

Фінансування потреб бюджету та поповнення міжнародних резервів НБУ можливі завдяки масштабній фінансовій допомозі країн-партнерів. Вона переважно надходить у вигляді довгострокових позик за низькими ставками та меншою мірою грантів. Доступ на міжнародний приватний ринок капіталу для українського уряду та емітентів наразі закритий. Водночас для банків закриття зовнішніх боргових ринків не є проблемою, адже вони фондуються переважно всередині країни і не залежать від зовнішніх запозичень.

З початку війни ситуація із залученням фінансових ресурсів в Україну суттєво погіршилася. За даними НБУ, за січень-серпень 2022 року дефіцит сальдо платіжного балансу країни або, іншими словами, чистий відплив валюти з України становив –5,2 млрд дол США. Так, за цей період обсяг залучення іноземних інвестицій зменшився майже в 100 разів (з 4,4 млрд дол 2021 року до 0,047 млрд дол у 2022 році), обсяг експорту товарів і послуг скоротився майже в 1,5 разу (з 38,7 млрд дол до 22,6 млрд дол). При цьому виплати за зовнішніми боргами не зупинялися. Незважаючи на багатомільярдну допомогу від західних партнерів, чистий відплив капіталу, в тому числі з метою повернення попередньо взятих боргів, досягнув майже 2 млрд дол [1].

Очевидно, що за таких реалій буде дуже складно розпочати відновлювати економіку, а на бюджетні кошти взагалі не варто розраховувати. В держбюджеті на 2023 рік майже 50% витрат заплановано на безпеку та оборону країни, 35% – на зарплати й пенсії. Тому всі сподівання тільки на зовнішню підтримку. Таку підтримку можна поділити на три групи:

- гроші урядів і міжнародних організацій (фінансова допомога від донорів);
- гроші компаній і корпорацій (прямі іноземні інвестиції);
- гроші населення (грошові перекази мігрантів і діаспори).

Країни G7 і міжнародні організації багато років фінансово допомагають Україні з реформами, а з початку війни збільшили допомогу заради перемоги у цій непростій війні. Варто зазначити, що основна частина цих ресурсів надходить не в грошовій, а в матеріально-технічній формі. Але досвід попередніх років доводить, що така допомога завжди є обмеженою та спрямована виключно на здійснення реформ і сприяння поверненню раніше отриманих кредитів.

Необхідно враховувати, що міжнародні донори дають виділяють стільки грошей Україні, щоб утримати нашу економіку і мотивувати владу здійснювати реформи. З метою розвитку економіки України, та її зростання інші уряди не надаватимуть грошей, бо в них є своє населення, своя опозиція та проблеми в своїх економіках. Що може призвести до зростання податків у цих країнах, чим може спровокувати невдоволення платити більше коштів із своїх бюджетів.

У 2023 році уряди очікують економічної кризи і резервують ресурси для підтримки своїх економік. Зокрема, МВФ уже прогнозує рецесію економік Німеччини, Італії та Швеції 2023-го. Як наслідок, обсяг донорської підтримки буде обмеженим і спрямованим лише на сприяння перемозі України над агресором і повернення раніше отриманих позик [2].

Варто зазначити, що донорські кошти не є ключовим ресурсом наповнення золото-валютних резервів України. За останні дванадцять років вони лише тричі сприяли їхньому поповненню. Іноземні інвестиції також меншою мірою допомагають їх наповнювати. Найбільшим джерелом наповнення золото-валютних резервів є грошові перекази населення. Вони на 60-80% забезпечували стабільність їх зростання. Також завдяки грошовим переказам мігрантів в Україні був стабільний валютний курс у 2016-2021 роках.

Дуже актуальним для української економіки є, коли ж в умовах війни Україна зможе почати залучати значні обсяги інвестицій. Адже війна з країною-окупантом може тривати ще довго. Тому необхідно вивчати досвід Південної Кореї (війна розпочалася 1950-го) та Ізраїлю (війна з 1948 року). Саме у цих країнах уже понад 50 років є військово-визвольні конфлікти. Досвід обох країн доводить, що має минути багато десятиліть, перш ніж інвестори переконуються в безпеці здійснення своїх інвестицій. Південна Корея почала стабільно отримувати близько 10 млрд дол на рік лише у 2000-х, а Ізраїль – у 2010-х роках. Тобто країни, які давно реформовані і мали найкращу військову підтримку від донорів, були змушені ще 40 і 50 років, відповідно, отримувати

невеликі інвестиції та думати над залученням інших ресурсів для розвитку їхніх економік [3].

Унаслідок цього міжнародний перетік капіталу суттєво скоротиться в найближчому майбутньому і залишиться доступним тільки більш розвиненим країнам. У зв'язку з цим значне зростання обсягів інвестицій в Україну, можливо, розпочнеться лише у 2030-2032 роках зі вступом країни до Євросоюзу.

Україна просунулася на шляху євроінтеграції 28 лютого підписано заявку на членство України в ЄС, яка вже підтримана Європарламентом та Єврокомісією. Після висновку ЄК країни-члени можуть надати Україні статус країни-кандидата. Після цього почнеться процес переговорів з ЄК про вступ. Вступ до ЄС передбачає приведення вітчизняного законодавства, інституцій та стандартів до вимог ЄС для досягнення «4 свобод» ЄС: руху товарів, капіталу, осіб, заснування компаній та надання послуг. Це забезпечить прозорі умови ведення бізнесу в Україні, відкриє економіку до європейського капіталу, а ЄС – для вітчизняних товарів. Досвід нових країн – членів ЄС свідчить про те, що членство в ЄС сприяє швидшому зростанню економіки та доходів громадян, зниженню вартості запозичень. Для підтримки необхідних реформ ЄС надає технічну і фінансову допомогу країні-кандидату. В Україні вона ймовірно поєднуватиметься з допомогою у відбудові економіки. За оцінками ЄК, може знадобитися понад 500 млрд євро для відбудови економіки України. ЄК запропонувала створити новий механізм під назвою «Відбудувати Україну» (Rebuild Ukraine) як основний інструмент підтримки відновлення України після війни. До реалізації цього проєкту можуть залучатися країни G7 та G20, МФО. Україна та деякі партнери закликають фінансувати відбудову за рахунок арештованих активів росії.

Повномасштабна війна призвела до безпрецедентного падіння вітчизняної економіки. Втрати ВВП у 2022 році становитимуть не менше третини. Макрофінансова стабільність значно залежить від міжнародної підтримки. Очікувані надходження від міжнародних партнерів знизять ризики для фінансування дефіциту бюджету та дадуть змогу надалі підтримувати міжнародні резерви на прийнятному рівні. Невизначеність залишається високою. Темпи відновлення економіки України залежатимуть від тривалості війни, швидкості деокупації територій та від міжнародної підтримки.

Макроекономічні та фіскальні ризики нині є найвищими за всю історію через широкомасштабне вторгнення росії. Упродовж лютого – березня бойові дії тривали на території областей, що формували близько половини ВВП України. Відтак виробництво там тимчасово майже припинилося, а споживання різко впало практично в усіх регіонах. З квітня економіка поволі відновлюється від шоку перших тижнів війни. Це відбувається завдяки звільненню територій ЗСУ, поступовому поверненню працівників, налагодженню виробництва та постачання.

Величезну роль у мотиваційній політиці повернення українців має відіграти економічний блок влади. Необхідно запропонувати податкові

канікули/пільги, митні пільги на ввезення обладнання для малого бізнесу, який запускається на доходи у формі грошових переказів мігрантів. Найбільше в цьому має бути зацікавлена місцева влада: вона може запропонувати податкові знижки й канікули при оплаті місцевих податків для тих мігрантів-інвесторів, які запускають нові проєкти в їхніх регіонах. Однак, на макрорівні необхідно приймати рішення щодо бюджетоутворюючих податках на рівні держави.

Надалі ключовим ризиком є затягування війни навіть у разі локалізації бойових дій. Це визначатиме необхідність тривалої роботи економіки в екстремальних умовах, загрожуватиме поглибленням її падіння та збільшуватиме потребу в допомозі від партнерів. Посилюватиметься вплив війни і на світову економіку.

Таким чином, з 2014 року економіка України функціонувала в умовах гібридної війни, яку російська федерація вела проти України, проте широкомасштабні військові дії країни-агресора на території України, які почались у лютому 2022, створили нові надзвичайні виклики. Повномасштабна військова агресія з боку російської федерації призвела до:

– руйнації значної частини виробничої, транспортної та житлової інфраструктури. Так, станом на 1 серпня 2022 року обсяг прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури (у грошовому еквіваленті) збільшився до 108,3 млрд дол США, або 2,9 трлн. гривень (оцінка KSE Institute та органів державної влади) [4];

– розширення дефіциту бюджету внаслідок високої потреби у покритті значних витрат бюджету, у зв'язку із зростанням видатків на забезпечення оборони та підтримку населення й економіки, суттєвим скороченням доходів;

– посилення цінової та курсової волатильності. У розрахунку червень до червня минулого року споживчі ціни зросли на 21,5%. Станом на 09.08.2022 р. порівняно із станом на 23.02.2022 р. офіційний курс гривні до долару США девальвував на 26,2%;

– погіршення збалансованості зовнішніх рахунків, що пов'язане із скороченням експортних валютних надходжень через заблоковані морські порти та руйнування об'єктів транспортної і виробничої інфраструктури, зростанням відтоку валюти за картковими операціями, що здійснюють мігранти з України за кордоном. Так, від початку повномасштабної війни НБУ заборонив більшість операцій із транскордонного руху капіталу. Однак дуже значним був вплив коштів через розрахунки з нерезидентами за торговими операціями та зняття готівки населенням за кордоном. Його частково пом'якшили надходження кредитів від МФО та країн-партнерів.

За оцінками Міжнародної організації праці, в умовах поточних воєнних дій станом на початок квітня порівняно із довоєнним періодом вже було втрачено 4,8 млн робочих місць, що складає близько 30% від всіх робочих місць країни. Рада підприємців при Кабінеті Міністрів України оцінює, що повністю закрито 2 млн робочих місць. У зв'язку із повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України кардинально змінилися

умови функціонування економіки. Також війна змінила традиційні форми та підходи до процесу аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку країни. За інформацією Міністерства економіки України у поточному році та 2023 році існуватимуть наступні фіскальні ризики, які впливатимуть на стан державних фінансів [5]:

– невизначеність тривалості та інтенсивності військового конфлікту між Україною та російською федерацією, що може позначитись на збільшенні людських втрат та подальшої вимушеної міграції населення, суттєвому зменшенні обсягу зовнішньої торгівлі, продовженні руйнування важливих інфраструктурних об'єктів, збільшенні втрат у економічному та виробничому потенціалах, збільшенні витрат на логістику промисловими та агропідприємствами, зниженні рівня їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості;

– недоотримання фінансової допомоги від міжнародних фінансових організацій та країн – донорів може призвести до додаткової грошової емісії, скорочення бюджетних витрат, відповідно споживання сектору загального державного управління, скорочення бюджетної підтримки бізнесу, що негативно вплине як на обсяги попиту в економіці, так і на обсяги виробництва, що додатково вплине на динаміку цін;

– недотримання досягнутої домовленості щодо розблокування трьох портів на Чорному морі з боку російської федерації, що призведе до зменшення обсягів зовнішньої торгівлі та може спровокувати світову продовольчу кризу;

– суттєве скорочення штатних працівників у сфері державного управління може призвести до зростання рівня безробіття, додаткового тимчасового тиску на фонд оплати праці державних установ через значні одномоментні грошові виплати працівникам, відтік високоінтелектуальної робочої сили за кордон, дефіцит людського капіталу;

– отримання більш низького врожаю зернових культур внаслідок, зокрема втрат врожаю через знищення з боку країни-агресора як культур на полях, так і місць зберігання зібраного врожаю, що призведе до зменшення експортної спроможності аграрного сектору та відповідно валютних надходжень від експорту, падіння виробництва у переробній промисловості, дефіциту продовольчих товарів на внутрішньому ринку та зростання споживчих цін на харчові продукти, що займають значну частку у споживчому кошику.

Список використаних джерел:

1. Національний банк України: звіт про фінансову стабільність. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report>
2. Проект Закону про Державний бюджет на 2023 рік. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40472>
3. Гайдуцький А. Де взяти гроші для економіки України. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/mihranti-ta-diaspora-kljuchovi-investori-ukrajini-tak-rozshirte-jikhni-mozhливosti.html>

4. Науково-дослідний KSE Institute. URL: <https://kse.ua/ua/kse-department/kse-institute>

5. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>